

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Саглынская средняя общеобразовательная школа Овюрского кожууна»

«Принята»
на заседании
педагогического совета.
Протокол № 1 от
«30» августа 2023г.

«Утверждаю»
Директор школы:
Назытай О.М.
Приказ № 181 от
«31» августа 2023г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПЕДАГОГА

по төрээн (тыва чогаал) в 7 классе (ФГОС)

(наименование учебного предмета (курса))

базового уровня основного общего образования

(уровень, ступень образования)

на 2023-2024 учебный год

(срок реализации программы)

Саая Галина Кодуповна

Ф.И.О. учителя (преподавателя), составившего рабочую учебную программу

учитель родного языка и литературы, высшей категории

(преподаваемый предмет, квалификационная категория)

с.Саглы 2023г.

Тайылбыр бижик

7-ги класска тыва чогаал ооредирининге ажылчын программаны дараазында нормативтиг документиленге үндэзилеп тургускан:

- Россия Федерациязының 2012 ч декабрь 29-та үнгени «РФ-ның өөредилге дугайында» (2013 май 7-де редакторлааны) хоойлузу;
- Федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттары (2010 ч декабрь 17, №1897)
- РФ-ның күрүнениң кол санитар эмчизиниң шиитпири №189 29.12.2010 ч Москва «Ниити билиг өөредилге черлеринге өөредилгениң чорудугларынга болгаш байдалдарынга негелделер» (СанПиН 2.4.2.1.178-02);
- Ниити өөредилгениң федералдыг күрүне стандарты. Төрээн литература (Тыва чогаал) Е.Т. Чамзырын, М.А.Күжүгет, Л.Х. Ооржак тургускан. Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт - 2012ч
- Эге ниити билиг үндэзин болгаш ортумак ниити билиг программанының күрүне аккредитациязының өөредилге программаны боттандырырынга ажыглаары-биле сүмелээни регионалдыг өөредилге номнарының даңзызы (ТР-ның эртем болгаш өөредилге яамызының 2014 чылдың декабрь 31-де үндүргени №1518-д дужаалы-биле);
- 2023 чылдын август 29-та №-180 дужаал-биле унген муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг О.Б.Бузур-оол аттыг Саглы ортумак ниити билиг школазының кол өөредилге программанынга даянган

Тыва чогаал эртемниң ниити характеристиказы.

Тыва чогаал эртеми – республиканың школаларында өөредилге-кижизидилге айтырыын шиитпирлээринге эргежок чугула, өзек эртемнерниң бирээзи. Тыва чогаал чоннуң байлак аас чогаалындан ужуун алган сөстүң уран чүүлү, мөзү-шынар хевирлээриниң кол чепсээ.

Бурунгудан бээр ада-өгбелериниң арттырып кааны аас чогаалы, сөстүң уран чүүлү чүс-чүс чылдардан бээр ниитилел амыдыралында болуп турар болушкуннар-биле холбаалыг, үндэзин дазылдыг, ол дыл, чогаал эртемниң сайзыраарыга, тыва литератураның, культураның хөгжүлдэзинге улуг ужур-дузалыг, харын-даа бүгү тыва чоннуң бурунгаар көрүштүг сайзыраарыга, төөгүнү камгалап арттырырынга онза чугула салдарлыг.

Тыва чогаал төөгүнү камгалап арттырырынга чугула, өзүп орап салгалдың мөзү-шынарын хевирлээринге онза чугула рольду ойнап чоруур. Тываның чогаалчыларының бижээни амыдыралчы, төөгүлүг чогаалдары сценага боттанып, көрүкчүлерге эстетиктиг таалалды берип чоруур.

Сорулгалары:

Өөредиглиг:

- чогаал сөзүглелиниң тургузуун, уран-чеченин, оон дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;- чогаалдың теориязының эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, оон бижиттинген төөгүзүн чыып;- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүң өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннеш уткалыг чогаалдарны деңнеп;- чогаал сайгарарынга ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медеделдиг көрүжүн хевирлеп, чогаалдыкчы арга-шинээн;- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;

-кижилерге, төрээн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;- хамааты бот-меделери бедик;

ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;- номчулгага сонуургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Тыва чогаал эртемниниң школанын өөрөдилге программазында туружу.

Ук прграмма муниципалдыг бюджеттиг өөрөдилге чери О.Б.Бузур-оол аттыг Саглы ортумак ниити билиг школазынының өөрөдилге планынга дүүштүр тургустунган.Тыва дылды өөрөдиринге школаның үндезин ниити билиг программазында өөрөдилге тыва дылды албан өөрөдиринге 136 шактар көрдүнгөн.Ооң иштинде:

5 класска- 68 шак, недедеяда 2 шак.

6 класска -68 шак, недедеяда 2 шак.

7 класска -68 шак, недедеяда 2 шак.

8 класска -68 шак, недедеяда 2 шак.

Программаны күүседир хуусаазы: 2021-2022 өөрөдилге чылы.

Төрөөн чогаал эртемин өөрөдириниң ФКӨС негелделери-биле түннелдери

Бот-тускайлаң түннелдери: өөрөникчи бодунуң үзел-бодалын, туружун бот-тодарадып, бот-сайзырадып, идепкейжидип, сорулгазынга дүүштүр медеделдиг бот-углап билири; өөрөдириниң чугулазын, чаа билиглер шингээдип алырының, кандыг үре-түннелдиг болурун медеделдии-биле угаап билири; аймак чоннар аразынга хуузунда хамааты туружун илередип, хоойлуу-дүрүм ёзугаар бадыткап; амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандырынче угландырып билири,ниитилелдин чаңгыс аай россияжи үзел-бодалдыг хөгжүлдезин медедеп, хүлээп көөрү;ниитилелдин амыдыралынга бот-тускайлаң харысалгалыг болуру.

Предметтиг түннелдери: чогаал эртемин өөрөдириниң онзагайын, чугулазын медеделдиг билип алырынче; чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын өөрөдиринче; теориялыг билиглерни шингээдип, херек кырында ажыглап, эртем ёзузу-биле угаап боданырын хевирлээринче; эстетиктиг көрүштүг болурунче;келир үеде бот-хуузунуң ажыл-херекчи байдалдарынче угландырып эртемни ханы өөрөдир.

Метапредметтиг түннелдер: Метапредметтиг түннелдерниң кол үндезини уругларның медеделер-биле ажылдап билириниң азы ниити чүүлден чугула бодалды *ылган, сайгарып, хүлээп* ап көөрүнүң эге базымнарын кылыры болбушаан, эртемнер аразының харылзаалыын илередир; өөрөникчилерге чогаал эртемин өске эртемнерниң теория-практиктиг билиглери-биле холбап өөрөдир, өөрөдириниң бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң), регулятивтиг (бот-угланышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шингээттирери.

Ажылчын программаның утказы болгаш тургузуу

Эге школага чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин кол ниити школага улам сайзырадып, литература- уран чүүлдүң байлаа деп билиндирбишаан, литература теориязында уран-чечен аргаларны кол ниити школаның 5-6 класстарынга ханы өөрөдир. Уругларның назы-харын, сонуургалын барымдаалап, солун, кижизидикчи уткалыг, бойдус камгалалынче, чаа чүүлдү шингээдип алырынче угланган чогаалдарны шилип өөрөдир.

7 класска улустуң аас чогаалындан ырлар, тоолдарны өөрөткеш, авторлуг тоолдардан С.Сарыг-оолдуң “Агар-Сандан ыяш” деп чогаалын өөрөдир. К-Э.Кудажының “Степан Сарыг-оолдуң плантациязы”, “Таңды кежи”; О.Саган-оолдуң “Бичии кадарчы”, С.Сурун-оолдуң “Дагын таныжылга”, С.Токаның “Араттың сөзү” деп романындан эгелер; “Бөрүлерни аңнаары” деп чечен чугаазы; С.Пюрбюнуң “Эргеппей дугайында тоожузу”, М.Эргептин “Чүрекпен”, С.Сарыг-оолдуң “Сорутга”, К-Э.Кудажының “Кызыл-Бөрттүг” деп чогаалдарын өөрөдир.

Шүлүк чогаалындан С.Сарыг-оолдуң “Херээжен”, Л.Чадамбаның “Ак-көк хемнер”, С.Пюрбюнуң “Хайыракан” деп чогаалдарын өөрөдир.

Литература теориязындан дараазында билиглерни өөренир: ыр болгаш кожамык дугайында билиг, гипербола дугайында билиг, тоожу дугайында билиг, шүлүк дугайында билиг.

7-ги классты доозуп тура, өөреникчилерниң шингээдип алыр мергежилдери болгаш чаңчылдары.

- номчаан чүүлүнүң утказын, ында көргүскен болуушкуннарны болгаш киржип турар маадырларны билир;
- улустуң аас чогаалын, чечен чугаа, шүлүк, тоожу дугайында билиглерни, өөрөнгөн чогаалдарындан диригжидилгелерни тып шыдаар;
- проза чогаалдарының утказын долuzu-биле делгереди, допчuzu-биле шилилгелиг чугаалап шыдаар;
- шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын аянынг, тода чугаалап билир.
- улустуң тоолун литературлуг тоолдан, тоолду чечен чугаадан, чечен чугааны тоожудан ылгап билир;
- маадырның хөделиишкиннеринге, чурумунга, өске маадырлар-биле харылзаазынга, даштыкы омур-хевиринге, чугаазынга чурттап турар оран-савазының байдалыга даянгат, чогаалга үнелел берип шыдаар;
- чогаалдарның маадырларына деңнелге характеристиказын берип шыдаар;
- чогаалдың маадырларын болгаш болуушкуннарын, чурумалдарын көргүскен дылының уран-чечен аргаларын тодарадып шыдаар;
- номчаан чүүлүнге бодунуң хамаарылгазын илеретпишаан, кыска үнелелди бижип шыдаар;
- өөрөнгөн чогаалдарына аас болгаш бижимел ажилдарны күүседип билир;
- словарьларны ажыглап билир болгаш оларны номчаан чогаалдарына хамаарыштыр чөптүг ажыглаар;
- немелде литература-биле база улуг улустуң медээлери-биле ажылдап билир болур ужурлуг

Өөрөдилге–тематиктиг план.

7 класс -68шак

№	Темалыг бөлүктери	Шагы	Ооң иштинде			
			Х / а	ЧСК	КДН	Проект
1.	Кирилде кичээл	1	-	-		
2.	Улустуң аас чогаалы	3	-		1	
3.	Проза чогаалдары	22	1	2		1
4.	Шүлүк чогаалдары	4	-			
5.	Чогаал теориязы	4	-			
6.	Ниитизи-биле:	68	1	2	1	1

Календар-тематиктиг план. Тыва чогаал 7 класс, неделяда 2 шак, шупту 68 шак

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Хуусаазы	
			планда	Факт
1	Кирилде кичээл. “Литература-амыдыралдын корунчуу”	1	04.09	
I. Чеченнернин сону				
2	“Ачыты Кезер-Мерген”. Тайбын, эп-найырал,чырыткылыг келир уе дээн идеяларнын илереттингени	1	05.09	
3	“Кезер тоожузун” Тывага чыып бижип келгени.Кезер маадырнын омур-хевири	1	11.09	
4	Тоолдун дылынын уран-чечени, чурумалдыг аргаларнын ажыглалы	1	12.09	
5	“Танаа-Херел”-тыва улустун сурагжаан маадырлыг тоолу	1	18.09	
6	Тоолдун тургузуу, дылынын уран-чечени	1	19.09	
7-8	Бокту-Кириш, Бора-Шээлей»	2	25.09	
9	ЧТ. Маадырлыг тоолдар дугайында билиг	1	26.09	
10-11	К.д.н. “Кангывай-Мерген”	2	02.10	
II. Аас чогаалынын салдары-биле				
12-14	В.С. Серен-оол “Кан-кыс”	3	03.10	
15-16	М.Б.Кенин-Лопсан «Хайыралыг Калчан-Шилги»	2	09.10	
17	ЧТ. Чогаалдын тема болгаш идеязы	1	10.10	
18	М.Б.Доржу “Аас чогаалы”	1	16.10	
19	ЧС. Чогаадыг “Аас чогаалындан чуну билип алган мен”	1	17.10	
20	К.д.н. К.Тулун “Мого Союспан”	1	23.10	
21	С.К.Тока “Араттын созу”, “Чаа ужуражышкыннар”	1	24.10	
22	С.К.Тока “Араттын созу”. “Кайнаар баарыл?”	1	07.11	
23	С.К.Тока “Араттын созу”. “Чер бажынга”	1	13.11	
24	С.К.Тока “Араттын созу”. “Одаглар хып тур”	1	14.11	
25	С.К.Тока “Араттын созу” Дан бажында”	1	20.11	

26	С.К. Токанын “Араттын созу” деп чогаалында туннел кичээл (тестиге харыблаар)	1	21.11	
27	С.А.Сарыг-оол “Ангыр-оолдун тоожузу” “Дагаа чылдыг мен”	1	27.11	
28	С.А.Сарыг-оол “Ангыр-оолдун тоожузу” “Бажым кыргытканым”	1	28.11	
29	С.А.Сарыг-оол “Ангыр-оолдун тоожузу” “Пош бажынга”	1	04.12	
30	С.А.Сарыг-оол “Ангыр-оолдун тоожузу” “Оттуг терге”	1	05.12	
31	С.А.Сарыг-оол “Ангыр-оолдун тоожузу” “Шагаа”	1	11.12	
32	С.А. Сарыг-оолдун “Ангыр-оолдун тоожузунга” туннел кичээл (тестиге харыблаар)	1	12.12	
33	Б.Д.Ховенмей “Чуу болганыл?»	1	18.12	
34	К.д.н. Б.Д.Ховенмей “Адазынын айбызынга”	1	19.12	
35	К.д.н. Е.Т.Танова “Иенин салым-хуузу”	1	25.12	
III. Оожургал чок сагыш-сеткил...				
36-37	С.А.Сарыг-оол “Соругга”	2	26.12 09.01	
38	ЧТ. Чечен чугаа дугайында билиг	1	15.01	
39	О.О.Сувакпит “Ылар”	1	16.01	
40	Х.ч.с. Чогаадыг “Кижиге бойдустун толугу”	1	22.01	
41-43	К-Э.Кудажы “Кызыл-Борттуг”	3	23.01 29.01 30.01	
44	Ш.М. Суван “Чээн оол”	1	05.02	
45	К.д.н. Э.Хемингуэй “Ашак болгаш далай”	1	06.02	
IV. Чечен чогаал делегейинде монге темалар				
46-47	С.Б.Пюрбю “Эргешпей дугайында тоожу”	2	12.02 13.02	
48	ЧТ. Тоожу дугайында билиг	1	19.02	
49-50	О.К.Саган-оол “Найырал”	2	20.02 26.02	
51	К-Э.Кудажы “Сарыг-оолдун плантациязы”	1	27.02	
52	М.Б.Доржу “Дайынныг кино коргеш...”	1	04.03	
53	И.Б.Иргит “Эргим, Уля угбай!”	1	05.03	
V. Поэтиктиг одуруглар				
54	С.Б.Пюрбю “Торээн дылымга”	1	11.03	
55	А.А.Даржай “Авамга”	1	12.03	
56	ЧТ. Шулулук дугайында билиг	1	18.03	
57	М.А.Кужугет “Бак сагыш башка халдаар”	1	19.03	
58	Р.Д.Лудуп “Чавыс-чавыс кожуп чоруур булуттарлыг”	1	01.04	
VI. Тоогуну коптарынар...				
59-60	С.А.Сарыг-оол “Алдан-Маадыр”	2	02.04 08.04	
61	Р.Д.Лудуп “Улаастайга”	1	09.04	
62-64	И.Б.Бадра “Ужудукчу Кидиспей” деп романдан узундулар	3	15, 16, 22.04	

65	О.О.Сувакпит “Сат Бурзекей дугайында баллада”	1	23.04	
66-67	К-Э. Кудажы “Он бир”	2	29.04 30.04	
68	Чыл дургу ооренгенинге туннел кичээл	1	06.05	

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери

Чогаалчыларның чуруктары, компьтер, ноутбук, мультимедиялыг проектор экран, тестилиг карточкалар, үлегер домактарлыг карточкалар, тыва болгаш орус дылдарда тайылбыр словарьлар тыва тоолдарга үндезилээн мультфильмнер бижиткен дискилер; тыва чогаалчыларның шүлүктөрүн аянынг номчаан аудиобижидилгелер; чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар, уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажилдар. Өөредилге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар.

Немелде литература:

1. Б.К.Будуп. Тыва үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Кызыл, 2010.
2. Д.Ч. Сүндүп. Тыва улустуң аас чогаалын школаларга өөредириниң методиказы. Кызыл, 1992.
3. Е.Т.Чамзырын. Этнопоэтические особенности тувинской детской прозы. Кызыл, 2009.
4. Матпаадыр. Уругларга аас чогаалы. Кызыл, 2006.
5. С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012.
6. Тувинские народные сказки (Сост. З.Б.Самдан).-Новосибирск: ВО «Наука», Сибирская издательская фирма, 1994.
7. Тыва Республиканың чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)
8. Тываның чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)
9. Тыва улустуң тоолдары. Кызыл, 2012.
10. Тыва тывызыктар (Г.Н.Курбатский тург.-н.). Кызыл, 2002.
11. Тыва улустуң тывызыктары. (А.Т.Дугаржап чыып тург.-н.). Кызыл, 2011. болгаш о.ө.

Словарьлар:

1. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том I (А-Б). _ Новосибирск: Наука, 2002.
2. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
3. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том III. (К, Л). _ Новосибирск: Наука, 2004.
4. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том IV. (М, Н, О, Ө, П). _ Новосибирск: Наука, 2008.
5. Б. К. Ондар. Топонимический словарь Тувы. _ Кызыл: ТКИ, 2007.
6. Краткий словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л.И.Тимофеева, С.В.Тураева. _ М.: Сов.энциклопедия, 1984.
7. С.И. Ожегов. Толковый словарь русского языка. _ М.: Русский язык, 1988.
8. Тыва дылдың тайылбыр словарьы. Том 1. (А-Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
9. Тыва дылдың тайылбыр словарьы. Том 1. (К, М). _ Новосибирск: Наука, 2004
10. Тыва-орус словарь. _ М.: Сов. энциклопедия, 1968.
11. Я.Ш. Хертек. Тувинско-русский фразеологический словарь. _ Кызыл: ТКИ, 1975
12. Я.Ш. Хертек. Русско-тувинский фразеологический словарь. _ Кызыл, 1976